

Силабус
навчальної дисципліни
Історія держави і права України та
зарубіжних країн
2025-2026 навчальний рік

Освітня програма Право
Спеціальність D8 Право
Галузь знань D Бізнес, адміністрування та право
Рівень вищої освіти перший(бакалавр)

Викладач (і)	Макаренко Тамара Петрівна
Посилання на сайт	https://bdpu.org.ua/macarenko/
Контактний тел.	+380505136141
Е-mail викладача:	tamara_makarenko@ukr.net
Графік консультацій	Індивідуальний

Обсяг курсу на поточний навчальний рік:

Кількість кредитів/ годин	Лекції	Практичні заняття	Самостійна робота	звітність
13/ 390	60/14	58/14	272/362	Залік, екзамен

Семестр: осінній, весняний

Мова навчання: українська

Ключові слова: : історія, держава, право, правові інститути, державні органи, континентальна та англосаксонська системи права, суспільно-політичного життя, історико-правові знання.

Мета та предмет курсу: Мета курсу – ознайомлення здобувачів вищої освіти на прикладах України та зарубіжних країн з історією виникнення і розвитку головних інститутів держави і права, формування розуміння закономірностей та напрямів їхнього розвитку. Здобувачі вищої освіти мають навчитися самостійно аналізувати як окремі нормативні акти, так і більш загальні державно-правові явища. Такі знання і навички сприятимуть кращому розумінню державно-правових реалій сучасності, сутності, негативних та позитивних сторін чинного права, а також допоможуть прогнозувати їхню подальшу еволюцію. Предметом вивчення є закономірності та особливості виникнення, становлення, розвитку різних типів і форм держави та права, а також державно-правових інститутів і суспільно-політичних систем, що функціонували на території України та зарубіжних країн, в їхній історичній конкретності та хронологічній послідовності.

Компетентності та програмні результати навчання:

№	Програмні компетентності	Компетентності	Результати навчання
1	Загальні	ЗК5. Здатність спілкуватися іноземною мовою. ЗК7. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями. ЗК13. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на	ПРН1. Визначати переконливість аргументів у процесі оцінки заздалегідь невідомих умов та обставин. ПРН2. Знати та розуміти міжнародні стандарти прав людини, положення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, а також практику Європейського суду з прав людини.

		основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.	ПРН10. Вільно спілкуватись державною та іноземною мовами як усно, так і письмово, із застосуванням правничої термінології. ПРН13. Знати та розуміти особливості реалізації та застосування норм матеріального і процесуального права. ПРН14. Використовувати статистичну інформацію, отриману з першоджерел та вторинних джерел для правничої діяльності.
2	Фахові	СК2. Здатність аналізувати ретроспективи розвитку правових явищ та процесів у контексті їх впливу на сучасну правову систему. СК11. Здатність визначати належні та прийнятні для юридичного аналізу факти. СК12. Здатність аналізувати правові проблеми та обґрунтовувати правові позиції. СК13. Здатність до критичного та системного аналізу правових явищ.	ПРН15. Вільно використовувати для правничої діяльності доступні інформаційні технології і бази даних. ПРН18. Застосовувати в професійній діяльності основні сучасні правові доктрини, цінності та принципи функціонування національної правової системи. ПРН19. Пояснювати природу та зміст основних правових явищ і процесів. ПРН20. Виокремлювати і аналізувати юридично значущі факти і робити обґрунтовані правові висновки. ПРН21. Готувати проекти необхідних актів застосування права відповідно до правового висновку зробленого у різних правових ситуаціях.

Зміст курсу:

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. Виникнення держави у країнах давньосхідної цивілізації.

Передумови виникнення держави на Стародавньому Сході. Перші держави Месопотамії. Давній Єгипет як рання держава. Державність у Давній Індії. Виникнення держави в Китаї. Роль релігії у формування державності. Іригаційна теорія виникнення держави. Соціально-економічні фактори державотворення. Типи ранніх держав. Особливості східної державності.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. Основи суспільного ладу давньосхідних цивілізацій.

Соціальна структура давньосхідного суспільства. Рабство у країнах Стародавнього Сходу. Роль громади у суспільному житті. Станове розташування населення. Влада правителя (деспотія). Релігійні основи суспільного ладу. Жерці та їх роль. Селяни і ремісники. Економічна основа суспільства. Особливості соціальних відносин.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3. Функції, механізми та форми давньосхідних держав.

Поняття функцій держави. Внутрішні та зовнішні функції. Механізми державної влади. Адміністративний апарат. Форми правління у східних державах. Деспотія як форма держави. Військова організація. Податкова система. Судові органи. Особливості управління.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 4. Право країн Стародавнього Сходу.

Джерела права Стародавнього Сходу. Закони Хаммурапі. Давньоєгипетське право (Закони Ману). Китайське традиційне право. Звичаєве право. Кримінальне право. Сімейне право. Судовий процес. Значення давньосхідного права.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 5. Виникнення держави в країнах античної цивілізації.

Передумови виникнення держави в античному світі. Поліси Давньої Греції. Афінська демократія. Спарта як військова держава. Виникнення Риму. Римська республіка. Римська імперія. Соціальні фактори державотворення. Політичні реформи. Особливості античної державності.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 6. Основи суспільного ладу античної цивілізації.

Соціальна структура античного суспільства. Рабство в Греції та Римі. Громадянство. Права і обов'язки громадян. Роль сім'ї. економічні відносини. Політична активність населення. Культура і суспільства. Вплив релігії. Особливості античного суспільства.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 7. Функції, механізм та форми античних держав.

Форми правління в Греції. Демократія, аристократія, тиранія. Республіканська форма правління в Римі. Імперія як форма держави. Органи влади (сенат, народні збори). Військова організація. Судова система. Управління провінціями. Податкова система. Політичні інститути.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 8. Право країн античної цивілізації.

Джерела римського права. Закони XII таблиць. Приватне право Риму. Публічне право. Договірне право. Сімейне право. Судовий процес. Роль юристів. Вплив римського права. Значення для сучасності.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 9. Перші рабовласницькі державні утворення на території України.

Античні міста-держави Північного Причорномор'я. Ольвія. Херсонес. Боспорське царство. Суспільний лад колоній. Політичний устрій. Економічні відносини. Рабство. Право в колоніях. Значення для історії України.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 10. Ранньофеодальна держава і право в країнах Європи.

Падіння Західної Римської імперії. Формування варварських держав. Франська держава. Салічна правда. Феодальні відносини. Васалітет і сюзеренітет. Судова система. Церква і держава. Ранньофеодальне право. Особливості періоду.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 11-12. Феодальна держава в країнах Західної Європи. Західноєвропейське феодальне право.

Станова імперія. Абсолютна монархія. Феодальна роздробленість. Парламентаризм в Англії. Велика хартія вольностей. Джерела феодального права. Канонічне право. Міське право. Судова система. Роль церкви.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 13-14. Феодальна держава і право у країнах Сходу. Феодальна держава і право на території України.

Особливості феодалізму на Сході. Османська держава. Китай і Японія. Київська Русь. Руська правда. Литовсько-Руська держава. Литовські статuti. Козацька держава. Судова система.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 15-16-17. Становлення держави нового типу. Форми держави та їх розвиток в епоху громадянського суспільства. Функції та механізм держави в епоху громадянського суспільства. Становлення права нового типу.

Перехід до буржуазного суспільства. Революція в Європі. Конституціоналізм. Поділ влади. Права людини. Формування громадянського суспільства. Нові правові системи. Кодифікація права. Розвиток демократії. Правова держава.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 18. Українська гетьманська держава (Військо Запорізьке) (середина XVII - кінець XVIIIст.) Правова система та судоустрій України-Гетьманщини.

Виникнення Війська Запорізького. Політичний устрій. Гетьманська влада. Адміністративний поділ. Судова система. Джерела права. Козацьке право. Відносини з іншими державами. Занепад Гетьманщини. Історичне значення.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 19-20. Форми західноєвропейських держав та їх розвиток в Новітню епоху.

Поняття форми держави і Новітній період. Парламентська монархія та її особливості. Конституційна монархія в країнах Західної Європи. Парламентська республіка: ознаки та приклади. Президентська та змішана республіка. Демократичні, авторитарні та татолітарні режими. Вплив Першої та Другої світових воєн на державність. Розвиток парламентаризму. Виборчі системи та політичні партії. Формування соціальної та правової держави. Європейська інтеграція та її вплив на держави. Сучасні тенденції розвитку форм держави.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 21-22. Форми східних держав та їх розвиток в Новітню епоху.

Особливості держав Сходу в XX-XXI ст. Традиційні та модерні форми державності. Монархії Сходу. Республіканська форми правління Азії. Вплив колоніалізму на формування держав. Політичні режими в країнах Сходу. Роль релігії у державному правлінні. Соціалістичні держави Сходу. Модернізація та реформи. Вплив глобалізації. Конституційних розвиток. Сучасні виклики та перспективи.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 23-24. Держава і право країн «народної демократії» в Новітню епоху.

Поняття «народної демократії». Соціалістичні держави Центрально-Східної Європи. Політична система соціалістичних держав. Роль комуністичної партії. Органи державної влади. Планова економіка як основа держави. Джерела соціалістичного права. Конституції соціалістичних держав. Кримінальне та цивільне право. Судова система та прокуратура. Права і свободи громадян. Криза та розпад соціалістичної системи.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 25-26. Національна державність і право України в 1917-1921 рр.

Передумови Української революції 1917-1921рр. Діяльність Центральної Ради. Універсали Центральної Ради. Проголошення УНР. Державний устрій УНР. Гетьманат Павла Скоропадського. Директорія УНР. Західноукраїнська Народна Республіка(ЗУНР). Акт злуки 1919р. Законодавство та джерела права. Судова система та органи влади. Причини поразки державності.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 27-28. Радянська державність та право в Україні 1917-1991рр.

Встановлення радянської влади в Україні. Утворення УСРС. Органи державної влади. Роль КПРС у державному управлінні. Політичний режим СРСР. Конституція УСРС. Соціалістична правова система. Кримінальне та цивільне право. Судова система та прокуратура. Обмеження прав і свобод людини. Економічна та адміністративна система. Криза радянської державності.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 29-30. Розпад СРСР і відродження української незалежної держави (1991 – початок XXI ст.).

Причини розпаду СРСР. Декларація про державний суверенітет України. Акт проголошення незалежності України. Всеукраїнський референдум 1991р. Формування органів державної влади. Конституційний процес. Прийняття Конституції України 1996р.

Формування правової держави. Політична система України. Судова та правова реформи. Європейський напрямок розвитку. Сучасні виклики та перспективи.

Методи навчання: Поєднання традиційних і нетрадиційних методів навчання з використанням інноваційних технологій:

Словесні: лекції (тематична/проблемна), пояснення, проблемна бесіда, дискусія, мозковий штурм, інтелект-карти тощо.

Наочні: пояснювально-ілюстративний метод, показ і обговорення навчальної презентації тощо.

Практичні: ситуаційні дослідження, метод кейсів, метод моделювання практичних ситуацій, розв'язування психологічних задач, професійно-зорієнтованих ситуацій, робота в малих групах, виконання практичних вправ тощо.

Політика курсу (особливості проведення навчальних занять):

Політика щодо дедлайнів та перескладання. Своєчасне виконання практичних завдань та самостійної роботи є обов'язковим. Роботи, які здаються із порушенням термінів без поважних причин, оцінюються на нижчу оцінку. Відпрацювання тем курсу, що були пропущені або не підготовлені, відбувається на консультаціях згідно графіку.

Політика щодо академічної доброчесності. Дотримання норм академічної доброчесності є загальною вимогою для студентів БДПУ згідно з Положенням про академічну доброчесність у БДПУ. Очікується, що роботи студентів будуть їх оригінальними дослідженнями чи міркуваннями. Відсутність посилань на використані джерела, фабрикування джерел, списування, втручання в роботу інших студентів становлять, але не обмежують приклади можливої академічної недоброчесності. Виявлення ознак академічної недоброчесності в письмовій роботі студента є підставою для її незарахування викладачем, незалежно від масштабів плагіату чи обману. При повторних порушеннях, беручи до уваги моральний аспект проблеми, до студента можуть бути застосовані дисциплінарні заходи. При виконанні письмових робіт не допустимим є порушення академічної доброчесності. Виявлення ознак академічної недоброчесності в роботах є підставою для їх незарахування викладачем. Списування під час підсумкового контролю знань заборонені. Здобувачі освіти, які отримали незадовільну підсумкову оцінку мають право на перескладання у встановлені терміни.

Політика щодо використання штучного інтелекту. У рамках курсу "Історія держави і права України та Зарубіжних країн", ви можете відповідально використовувати інструменти штучного інтелекту (ШІ) для підвищення ефективності навчання, наприклад, для попереднього структурування навчальних матеріалів, підтримки мовних компетентностей або пошуку та узагальнення великих обсягів інформації з нормативно-правових актів. З огляду на специфіку освітнього законодавства, ви зобов'язані здійснювати критичну верифікацію всіх згенерованих ШІ виходів, особливо щодо цитувань та правових положень, оскільки системи ГШІ можуть генерувати недостовірні факти або вигадані посилання ("галюцинації"), що є неприпустимим у сфері професійної юридичної відповідальності. Наголошую, що основним принципом є повна прозорість: у всіх позааудиторних письмових роботах необхідно обов'язково розкривати внесок ШІ, використовуючи стандарт GAIDeT, зазначаючи інструмент та делеговані завдання; при цьому відповідальність за зміст та академічну доброчесність роботи завжди несе лише здобувач. Ми заохочуємо вас інтегрувати ці технології для формування ШІ-грамотності,

але кінцеве оцінювання завжди базуватиметься на демонстрації вашої індивідуальної здатності до аналізу та застосування освітнього законодавства.

Політика щодо відвідування. Очікується, що всі здобувачі вищої освіти відвідають лекційні та практичні заняття курсу. За об'єктивних причин (хвороба, працевлаштування, міжнародне стажування тощо) навчання може відбуватись в он-лайн формі за погодженням із викладачем. Студенти мають інформувати викладача про неможливість відвідати заняття. У будь-якому випадку студенти зобов'язані дотримуватися термінів, визначених для виконання усіх видів письмових робіт, передбачених курсом.

Технічне й програмне забезпечення/обладнання, наочність: вивчення дисципліни передбачає використання мультимедійного обладнання, комп'ютерної техніки та пакетів прикладних програм Microsoft Power Point, Microsoft Office Excel, Microsoft Word, Moodle, Zoom.

Система оцінювання та вимоги: Підсумкова оцінка з дисципліни виставляється за 100-бальною шкалою з наступним переведенням у шкалу ECTS. Бали нараховуються за виконання завдань аудиторної роботи, практичних робіт, тестів, індивідуальних завдань, самостійної роботи. Для кожного здобувача вищої освіти інформація про критерії оцінювання та його успішність доступна у Moodle. Підсумковий контроль відбувається у формі заліку.

Максимальна оцінка навчальних досягнень здобувача

1. Максимальна сума балів поточного контролю (практичні та самостійні роботи) – 50 балів.
2. Максимальна сума балів підсумкового контролю (екзамен) – 50 балів.
3. Максимальна сума балів за навчальну дисципліну (підсумкове оцінювання) – 100 балів (за університетською шкалою та шкалою ECTS).

Для оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти застосовується внутрішня університетська шкала. Мінімальний пороговий рівень оцінки з освітньої компоненти є єдиним в Університеті, не залежить від форм і методів оцінювання, складає 50 балів.

Оцінка за університетською шкалою	Оцінка за шкалою ECTS
90-100	A
78-89	B
65-77	C
58-64	D
50-57	E
35-49	FX (з можливістю повторного складання)
1-34	F (з обов'язковим повторним вивченням ОК)

Список рекомендованих джерел (наскрізна нумерація)

Базова:

1. Бостан Л.М., Бостан С.К. Історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник. / 2-ге вид., перер. і допов. К.: Центр учбової літератури, 2018. 730с.
2. Глиганий В.П. Історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник. К.: Істина,

2012. 768 с.

3. Грубінко А.В. Історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник. Тернопіль: навчальна книга Богдан, 2014. 655с.
4. Дудченко О.С. Історія держави і права України та зарубіжних країн: навчально-методичний посібник. Ніжинський державний університет ім. М.Гоголя. Ніжин: НДУ ім. М.Гоголя, 2011. 246 с.
5. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник / Л.М. Маймескуров, Д.А.Тихоненков, С.І. Власенко. Х.: Право, 2013. 520 с.
6. Історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник / О.М. Джужа, Т.А. Третьякова, В.С. Калиновський та інші. К.: НАВС, 2012. 376 с.
7. Історія держави і права зарубіжних країн (середні віки та ранній Новий час): навчальний посібник / Б.Й. Тищик та інші.; ред. Б.Й, Тищик. Л.: Світ, 2006. 696 с.
8. Історія держави і права зарубіжних країн: хрестоматія: навчальний посібник для студентів юридичних спеціальностей вищих закладів освіти / упорядник В.Д. Гончаренко та інші. К.:Видавничий дім “Ін Юре”, 2002. 716 с.
9. Історія держави і права зарубіжних країн у схемах: для студентів 1 курсу / укладач С.І Власенко та інші. Х.: Національна юридична академія України, 2007. 34 с.
10. Історія держави і права зарубіжних країн. Новітній час (1918-початок ХХІ століття): навчальний посібник/ Б.Й. Тищик та інші. Л.: Світ, 2016. 718 с.
11. Історія держави і права зарубіжних країн. Довідник / за ред. Ю.В. Цвєкової. К.: Інтерсервіс, 2018. 98 с.
12. Калганова О.А., Супрун Т.М. Історія держави і права зарубіжних країн (у визначеннях і схемах): навчальний посібник. Ірпінь: Видавництво національного університету ДПС України, 2014. 102 с.
13. Козаченко А.І., Стрілець В.В. Історія держави і права зарубіжних країн: конспект лекцій для студентів заочної форми навчання. Полтава: ТОВ “Фірма Тех-сервіс”, 2013. 148 с.
14. Крестовська Н.М., Цвіркун О.Ф. Історія держави і права зарубіжних країн : хрестоматія – практикум. Х.: Одиссей, 2010.488с.
15. Кузьминець О.В., Дурнов Є.С., Сокур Ю.В. Історія держави і права зарубіжних країн (схеми, таблиці, коментарі, термінологічний словник): навчальний посібник. К.: Гранмна, 2012. 240 с.
16. Макарчук В.С. Загальна історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник. 8-ме вид, доповнене. К.: Атіка; Х.: Право, 2015. 624 с.
17. Окіпнюк В.Т., Іванов О.Ю. Історія держави і права зарубіжних країн : у питаннях і відповідях: навчальний посібник. Національна академія СБУ України. К.: Національна академія СБУ України, 2017. 179 с.
18. Орленко В.І., Орленко В.В. Історія держави і права зарубіжних країн: посібник для підготовки до іспитів. Вид. 4-е, стер. К.: Видавництво Паливода А.В., 2010. 243 с.
19. Страхов М.М. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник. вид.2-е. К.: “Ін Юре”, 2003. 762 с.
20. Тихоненков Д.А. Історія держави і права зарубіжних країн: відповіді на екзаменаційні питання. Х.: Право, 2020. 248 с.
21. Тихоненков Д.А. Історія держави і права зарубіжних країн: посібник для підготовки до іспитів. Х.: Право, 2017. 248 с.
22. Трофанчук Г.І. Історія держави і права зарубіжних країн. К.: Юрінком Інтер, 2018. 448 с.
23. Хома Н.М. Історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник. 3-те вид., стер. Львів: Магнолія-2006, 2017. 480 с.
24. Хрестоматія з Історії держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник для студентів юридичних вузів і факультетів.: У 2-х т. / Ред. В.Д. Гончаренко. К.: Ін Юре, 1998. Т.1. 503 с.
25. Хрестоматія з Історії держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник для студентів юридичних вузів і факультетів.: У 2-х т. / Ред. В.Д. Гончаренко. К.: Ін Юре, 1998. Т.2.

607 с.

26. Яремчук В.Д. Історія держави і права зарубіжних країн: універсальний довідник. Львів: БОНА, 2015. 399 с.

Яцишин Н.Г. Практикум з Історії держави і права зарубіжних країн. Ірпінь: Національна академія ДПС України, 2006. 274 с.

Допоміжна:

1. Бойко І.Й. Історія правового регулювання цивільних, кримінальних та процесуальних відносин в Україні (IX-XX століття): навчальний посібник для студентів ВЗН. Львів:ЛНУім. І Франка, 2014. 903 с.
2. Гончаренко В.Д., Єрмолаєв В.М., Румянцев В.О. Історія держави і права України. Підручник.. Х.: Право, 2019. 552 с.
3. Демешко І.А. Історія держави і права України: навчальний посібник. Дніпропетровськ: Адверта, 2015. 209 с.
4. Забзальок Д.Є. Історія держави і права України: навчальний посібник (у схемах і таблицях). Львів, Львівський державний університет внутрішніх справ, 2017. 120с.
5. Заруба В.М. Історія держави і права України : навчальний посібник. К.: Істина, 2006. 416 с.
6. Історія держави і права України: словник термінів і понять / В.В. Щурін, Н.В.Сучацька, А.М. Павлюк. К.: Кондор, 2011. 284 с.
7. Історія держави і права України: підручник для курсантів та студентів вищих навчальних закладів / О.М. Бандурка та інші; МВС України, Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків: Майдан, 2018. 616 с.
8. Історія держави і права України (схема та таблиці): навчальний посібник / О.В. Шкуратенко, Д.І.Курас та інші.. К.: Видавництво Людмила, 2020. 170с.
9. Історія держави і права України: підручник / В.М. Єрмолаєв. Харків: Право, 2021. 472 с.
10. Історія держави і права України. Підручник. У 2-х т. / За ред. В.Я. Тація, А.Й. Рогожина, В.Д. Гончаренка. К.: "Ін Юре", 2003. Т.1. 656 с.
11. Історія держави і права України. Підручник. У 2-х т. / За ред. В.Я. Тація, А.Й. Рогожина, В.Д. Гончаренка. К.: "Ін Юре", 2003. Т.2. 580 с.
12. Історія держави і права України: практикум: навчальний посібник для студентів, курсантів, слухачів ВНЗ МВС України / М.Ю. Бурдін та інші.: Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків: Бровін О.В. Вид., 2017. 443 с.
13. Історія українського права: навчальний посібник / І.А. Безклубий, І.С. Гриценко, О.О. Шевченко та інші. К.: Грамота, 2010. 334 с.
14. Капелюшний В.П., Кудін В.І. Історія держави і права України: навчальний посібник в схемах, таблицях і визначеннях основних термінів. К.: Олан, 2001. 224 с.
15. Кульчицький В.С., Тищик Б.Й. Історія держави і права України: підручник для студентів ВНЗ. К.: Ін Юре, 2008. 624 с.
16. Михайлуца М.І., Шиполова О. Історія України та її державності: осучаснений погляд : навчальний посібник. Херсон: Олді-плюс, 2018. 173 с.
17. Нелін О.І. Історія держави і права України: підручник. К.: Київський університет, 2016. 717 с.
18. "Правда Руська" Ярослава Мудрого: початок вітчизняного законодавства : навчальний посібник. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого / [укладач Г.Г.Демиденко, В.М. Єрмолаєв]. 2-ге вид., змінене та доповнене. Харків: Право, 2017. 388 с.
19. Терлюк І.Я. Історія держави і права України: навчальний посібник. К.: Атіка, 2018. 772 с.
20. Терлюк І.Я. Історія держави і права середньовічної України: навчальний посібник. Львів: Каменяр, 2010. 231 с.
21. Тищик Б.Й., Бойко І.Й. Історія держави і права України: академічний курс: підручник. К.: Ін Юре, 2015. 808 с.
22. Трофанчук Г.І. Історія держави і права України: навчальний посібник. К.: Юрінком Інтер,

2017. 568 с.

23. Хвіст В.О Історія української державності: навчальний посібник. К.: Компрінт, 2017. - 520 с.
24. Хрестоматія з історії держави і права України: навчальний посібник /укладач В.Д.Гончаренко, О.Д. Святоцький. К.: вид.дім "Ін Юре", 2003. 800с.
25. Ухач В.З. Історія держави і права України: навчальний посібник (конспекти лекцій). Тернопіль: Вектор, 2011. 552 с.

Інтернет-ресурси:

1. Адреси Web- серверів національних і українських бібліотек - <http://nbuv.gov.ua/internet/libweb.html>
2. Адреси електронної пошти бібліотек України - <http://www.lucl.kiev.ua/win/adresf.html>
3. Бібліотека Верховної Ради України - <http://www.rada.kiev.ua>
4. Бібліотеки та інформаційні центри - <http://www.rada.kiev.ua/LIBRARY/partners.html>
5. Бібліотеки Дніпропетровського національного університету - [http://www/comci.dsr.lp.ua/DSU/libraries](http://www.comci.dsr.lp.ua/DSU/libraries)
6. Бібліотека Сумського державного університету - <http://www.sumdu.edu.ua/pages/library/>
7. Державна бібліотека України для юнацтва - <http://www.ukrlibworld.kiev.ua/uni/>
8. Державна науково-технічна бібліотека України - <http://www.gntb.n-t.org>
9. Донецька обласна універсальна наукова бібліотека ім. Н.К.Крупської - <http://www.library.donetsk.ua>
10. Електронна бібліотека Київського національного університету імені Тараса Шевченка - <http://www.scilib.univ.kiev.ua>
11. Кіровоградська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Д.І.Чижевського - <http://www.library.online.kr.ua>
12. Луганська обласна універсальна наукова бібліотека ім. О.М.Горького - <http://www.library.lg.ua>
13. Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника - <http://www.lsl.lviv.ua>
14. Наукова бібліотека ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка - <http://www.lib-du.univ.kiev.ua>
15. Наукова бібліотека Національного університету Києво-Могилянська академія - <http://www.ukma.kiev.ua>
16. Наукова бібліотека Таврійського національного університету - <http://www.lib.crimea.edu>
17. Наукова бібліотека Тернопільського державного технічного університету імені Івана Пулюя - <http://www.tu.edu.te.ua/library/>
18. Науково-технічна бібліотека Донецького державного технічного університету - <http://www.library.dgtu.donetsk.ua>
19. Науково-технічна бібліотека Національного технічного університету України. Київський політехнічний університет - <http://www.library.ntu-kpi.kiev.ua>
20. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського - <http://www.nbuv.gov.ua>
21. Національна парламентська бібліотека України - <http://www.nplu.kiev.ua>
22. Публічна бібліотека ім. Лесі Українки - <http://www.lucl.kiev.ua>
23. Українська бібліотечка - <http://www.library.uazone.net>
24. Центральна наукова бібліотека Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна - <http://www.univer.kharkov.ua>
25. Українсько-європейський консультативний центр (UEPLAC) - <http://www.ueplac.kiev.ua>
63. Український незалежний центр політичних досліджень - <http://www.UCIPR.KIEV.UA>

